

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	2
'AHO	T site, 2 Fepueli 2016

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

Samuela 'Akilisi P hiva
Siaosi Sovaleni.

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula
& Kau Tau 'a 'Ene 'Afio

Lord Ma'afu Tukui'aulahi
Dr. 'Aisake Valu Eke
Fe'ao Vakata

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Fakalotofonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai

& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

Dr. P hiva Tu'i'onetoa

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H ai & Tute

T vita Lavemaau

'Eiki Minisit Lao

Sione Vuna Fa'otusia

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

S misi Taelangi Fakahau

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

Poasi Mataele Tei

'Eiki Minisit Mo'ui

Dr. Saia Ma'u Piukala

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.

Lord Vaea

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.

Lord Tu'iha' angana

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai

Lord Tu'iha'ateiho

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga N pele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Fika 2 Tongatapu

S misi Lafu Kioa Sika

Fakafofonga Fika 4 Tongatapu

Fakafofonga Fika 9 Tongatapu

Penisimani 'Epenisa Fifita

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Vili Manuopangai Hingano

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Veivosa *Light of Life* Taka

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

S miu Kuita Vaipulu

FALE ALEA 'O TONGA

**'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 02/2016
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA**

*'Aho T site 02 Fepueli, 2016
10.00am.*

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	L POOTI MAKEHE: i. Polokalama Ako Ng ue 'a e Komiti Tu'uma'u 'a e Fale Alea 'o Tonga ki he Pa'anga mo e Ngaahi Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga, 'aho 19 – 21 Sanuali, 2016, Fale Fakataha'anga Davina, Nuku'alofa.
Fika 05	:	<u>KOMITI KAKATO:</u>
		<u>5.1 Lao Fakaangaanga 2016:</u>
		Fika 1/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Kau 'Ofisa Fakavahefonua mo e Kau 'Ofisa Kolo 2016
		Fika 2/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Ngaue Faka-Pule'anga 2016
		Fika 3/2016: Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Faka-Pule'anga 2016
		<u>5.2 Ngaahi Tu'utu'uni:</u>
		Fika 5/2016: Ngaahi Tu'utu'uni (Fokotu'u 'o e Kau Talekita) ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Monu'ia Malolo 2015

		Fika 6/2016: Ngaahi Tu'utu'uni ki he Sino'i Pa'anga Fakafonua ki he Ngaahi Monu'ia Malolo (Fokotu'u) (Fakapekia) 2015
		Fika 7/2016: Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Maau 'i he Ngaahi Feitu'u Faka-Pule'anga (Kava Malohi Tapu) 2015
		Fika 8/2016: Ngaahi Tu'utu'uni (Fakatonutonu) ki he Fe'alu'aki 'i he Hala 2015
Fika 06	:	Ngaahi Me'a Makehe
Fika 07	:	Kelesi

Fakahokohoko e peesi

Fale Alea ‘o Tonga	6
Lotu	6
Ui ‘a e Fale	6
Poaki.....	6
Me’a ‘a e Sea.....	6
Tu’apulelulú ko e taimi fehu’i ia ki he Kapineti	7
Kau folau mei Papua Niukini ke tokoni ki he Sipoti Pasifiki 2019	7
Taumu’a e folau mei Papua Niukini	7
Tokoni matu’aki mahu’inga eni ki Tonga ni.....	8
Poaki Kapineti ke fe’iloaki mo e kau folau mei Papua Niukini	9
Palopalema he t nounou e poloka ki he toutai.....	12
Fokotu’u ‘ave fie ma’u poloka Ha’apai ki he K miti Fakavahefonua.....	13
Fehu’ia h me’a hoko Kosilio Toutai.....	13
Tokanga ki he k miti nau tokanga’i e teuteu ki he sipoti 2019	15
Tali Pule’anga ki he fie ma’u ‘aisi poloka mei Ha’apai.....	15
Lele lelei ng ue ki he ‘aisi poloka ‘i Ha’apai.....	16
Kelesi.....	17
Fakam ’opo’opo Feme’a’aki Fale Alea	18

Fale Alea ‘o Tonga

‘Aho: 02 Fepueli 2016

Taimi: 1000–1010 Pongipongi

S tini Le’o: Me’a mai e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá. (*Lord Tu’ivakan*)

‘Eiki Sea: K taki Kalake ‘o fai mai ‘etau lotú.

Lotu

(*Ne kau kotoa ‘a e Hou’eiki M mipa ‘o e Falé hono hiva’i ‘o e Lotu ‘a e ‘Eikí, ‘o lava lelei ai ‘a e ouau lotu ki he pongipongi ní.*)

‘Eiki Sea: K taki Kalake ‘o fai mai ‘etau tali uí.

Ui ‘a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e ‘Eiki Sea ‘o e Fale Aleá, ‘Eiki Pal miá mo e Hou’eiki Minisit . Tapu mo e Hou’eiki Fakafofonga N pelé kae ‘uma’ e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakaí, kae ‘at ke fakahoko hono ui e Fale ‘o e pongipongi ní. Ko e T site ‘aho 02 ‘o Fepueli 2016.

‘Eiki Sea kole ke u toe fakaongo mu’a.

‘Eiki Sea: M 1 .

Kalake T pile: ‘Eiki Tokoni Pal miá, ‘Eiki N pele Tu’ilakepa. ‘Eiki Sea ko e ngata’anga tali ui e Falé.

Poaki

Ko e ‘Eiki Minisit Laó ‘oku poaki tengetange, ‘oku poaki me’a t mui mai ‘a e ‘Eiki Minisit F fakatau’akí, Ng ue ‘a e Kakai, Polisi, Pilisone mo e Ng ue T mate Afí. Kei hoko atu e poaki folau ‘o ‘Eiki N pele Vaeá, poaki me’a t mui mai mo ‘Eiki N pele Fusitu’a ‘o tataua ia pea Veivosa *Light of Life* Taka. Toenga ‘o e Hou’eiki M mipa ‘oku ‘ikai ke tali honau uí ‘oku ‘i ai e tui ‘oku nau me’a t mui mai p ‘Eiki Sea. M 1 .

Me’a ‘a e Sea

‘Eiki Sea: M 1 . Tapu mo e ‘ fio ‘a e Tolu Taha’i ‘Otuá ‘i hotau lotolotonga. Fakatapu foki ki he ‘Ene ‘ fió, Tupou VI kae ‘uma’ ‘a e Ta’ahine Kuiní mo e Fale ‘o Ha’a Moheofo. Fakatapu foki ki he ‘Eiki Pal miá kae ‘uma’ e Hou’eiki Minisit ‘o e Kapinetí. Fakatapu foki ki he Hou’eiki Fakafofonga N pele ‘o e fonuá kae ‘uma’ e Hou’eiki Fakafofonga e Kakaí. Fakam 1 mu’a Hou’eiki homou kei laum lie mo e ‘ofa e ‘Otua ‘o ne foaki mai kia tautolu ‘o tau toe h sino lelei he pongipongi ko ení pea koe’uhí ke hoko atu p ‘etau ng ué.

Tu'apulelulú ko e taimi fakafehu'i ia ki he Kapineti

Ka ko e 'uluakí 'oku fie fakahoko atu p na'e 'i ai 'a e ' tohi fehu'i na'e 'atu ki he, nautolu 'i he Kapinetí mahalo ki he Minisit Pa'angá pea mo kinautolu mahalo ki he Minisit ko na'e toki, 'a Takimamatá koe'uhí ke tokanga ke 'omai 'a e ngaahi tali fehu'i ko iá. Pea ko e fehu'i na'e 'ave ki he Minisit ko eni Takimamatá mo e, koe'uhí 'oku 'i ai p 'ene kau ng ue koe'uhí ko e, pea mahalo ko e 'Eiki Pal miá 'oku Le'ole'ó koe'uhí 'e toki fakahoko mai. Pea koe'uhí ko e ngaahi fehu'i ko iá manatu'i 'oku 'aho p 'e 14 ka 'oku, mo toe fakamanatu atu p totonu ko e Tu'apulelulu ko e 'aho fehu'i ia 'o e Falé pea 'oku tonu p ke teuteu e Pule'angá ki he taimi 'oku fehu'i ai p ha taha ha M mipa ha me'a 'oku fekau'aki pea mo e Potung ué mo ha me'a 'oku tokanga ki ai fakatatau p pea mo e *portfolio* ko iá he 'oku 'ikai ko ha toe me'a kehe. K ki mu'a ke tau hoko atu ki he'etau 'asenita fika f ...

<002>

Taimi: 1010-1020

Eiki Sea: Na'e kole he 'Eiki Pal mia ke ki'i me'a mai p he ki'i me'a 'oku fie me'a ki ai. 'Eiki Pal miá.

Kau folau mei Papua Niukini ke tokoni ki he Sipoti Pasifiki 2019

Eiki Pal mia: M l 'aupito 'Eiki Sea, tapu atu ki he Feitu'u na kae'uma' e toenga e Hou'eiki M mipá kau fai atu mu'a ha ki'i fakahoha'a. Hang ko ia kuo mou mea'í Hou'eiki, 'oku 'i Tonga ni foki 'i he lolotonga ni 'a e fo'i timi mei P pua Niu Kini 'oku taki mai ai 'a e Minisit ko ia ki he *Sport*, pea mo e Takimamatá. Pea 'oku kau mai ki ai pea mo 'ene *CEO*, pea 'oku 'i ai mo e tangata ai ko e kau tekinikalé, meimei ko e kau tekinikale 'i he tafa'aki kehekehe, 'oku nau toko 10 'a e kau folau mai ko eni mei P pua Niu Kiní.

Taumu'a e folau mei Papua Niukini

Ko e taumu'a e folau ko ení, na'e fai 'a e femahino'aki p ia 'i he ta'u kuo 'osí 'e lava ke, 'i he femahino'aki ko iá na'e 'i ai p 'a e fokotu'utu'u 'e lava ke fai ha tokoni 'a e Pule'anga Papua Niu Kiní ki he'etau sipotí. Pea na'e ai 'a e faka'amu na'a lava atu ha timi mei Tongá ni ki Papua Niu Kini ke fai ha talanoa pea mo kinautolu fekau'aki pea mo e fokotu'utu'u ko eni ngalingali 'e 'i ai 'a 'enau tokoni. Me'apango na'e 'ikai ke lava 'a e folau he ta'u kuo 'osí, na'e mo'ua 'a e Pal miá, *Peter O'Neil* kaikehe 'i he ta'u ni na'e lava ai 'a e folau ko iá. Na'e folau atu e motu'á ni pea peh ki he Minisit ko eni 'o e Sipotí, *Internal Affairs*, pea kau mai ki ai pea mo 'ene *CEO* mo e tokotaha 'ofisa ma'olunga mei he'ene Potung ué.

Hou'eiki ko e folau ko ení ko e, na'e matu'aki faka'ei'eiki 'aupito 'aupito 'a hono talitali 'a e motu'á ni pea mo 'emau kau folau. 'Ikai ke 'i ai ha'amau 'amanaki 'e a'u ki he fa'ahinga tu'unga ko iá. Ko e me'a mahu'inga taha 'o 'emau folau ko 'ení na'a nau tuku kinautolu 'i he taha 'o e ngaahi hotele t l 'o e koló, *Port Moresby*, pea na'a nau totongi p 'emau nofó. Na'a nau matu'aki tauhi lelei 'aupito kinautolu. 'Ikai ko ia p ka na'e 'i ai e faingam lie ke fai e talanoa

pea mo e Pal miá pea peh foki mo e faingam lie ke mau ‘a‘ahi holo ‘o vakai ki he ngaahi naunau ko na‘a nau teuteu ki he sipoti ko eni ‘o e *South Pacific Game* ‘i he ta‘u kuo ‘osi. Hou‘eiki ko e taha eni ha me‘a mahu‘inga mo‘oni ko ‘emau lava ‘o mamata tonu ‘i he ‘enau naunau. Pea na‘e ‘i ai e femahino‘aki mo kinautolu kimu‘a ke mau foki maí, ‘e ‘i ai ‘enau timi te nau folau mai ki Tonga ni. Pea ko e timi ia ‘oku makatu‘unga ai ‘eku fakahoha‘a ko ení.

‘Oku ‘i heni ‘a e Minisit ki he Sipotí pea mo e hang ko na‘a ku lave ki ai ‘anenaí, pea meimeí ko e kau tekinikalé ke, fakataha mo e *CEO* pea peh ki he kau tangata mei he *Finance* mo e Fakafofonga mei he Pangik Papua Niu Kini ko eni ‘i Tongá ni. ‘Oku ‘ikai ko ha me‘a si‘i eni Hou‘eiki, pea ‘oku ou tui ‘oku h h molofia ke ‘i ai ha tokoni peh ni ki hotau Pule‘anga ni ‘i he anga ‘o ‘etau tu‘u fakam mani lahi mo ‘etau tu‘u faka-Pasifikí.

Ko e taumu‘a ‘enau folau maí ke nau vakai ki he me‘a ‘e 2. ‘Uluakí ko ‘etau *stadium*, ko e tafa‘aki ia ‘oku nau tokanga ke nau tokoni mai aí. Pea ‘oku ‘osi ai ‘enau fokotu‘utu‘u ki ai, kuo u tui mahalo ‘i he uike kaha‘ú lava ‘a e taimi ke fakah mai ‘enau l pooti ‘e lava ke mau ‘oatu ‘a e fokotu‘utu‘u ko iá.

Tokoni matu‘aki mahu‘inga eni ki Tonga ni

Kaikehe, kuo ‘osi ‘i ai ‘a e lea ‘a e tokotaha ko ení ‘i he ngaahi ha‘ofanga kehekehe ‘i he *public* ‘o ne fakah ai ‘a e tokoni ko te nau faí. Ko e tokoni matu‘aki mahu‘inga eni. Te nau hanga ‘o tokoni ki hono langa mo hono fakalelei‘i ‘a ‘etau *stadium* Teufaivá ke malava ‘o fakahoko ai ‘a e ngaahi fe‘auhi fakavaha‘apule‘anga. Hou‘eiki ko e taha eni ha me‘a mahu‘inga mo‘oni, ‘oku tokoni mai‘aki ‘e he pule‘anga ko ení. ‘Ikai ko ia p ka ‘oku ‘i ai ‘enau tokanga ke fokotu‘u ‘a e *high performance* ke nau hanga ‘o tokoni mai ki hono ‘omai ‘a e naunau ki hono teuteu‘i ai ‘etau kau sipotí ki he sipoti ko eni ka hokó. ‘Oku nau peh ‘oku mahu‘inga hono langa ‘o e naunau sipotí ‘i Tonga ni ke a‘u ki he tu‘unga fakavaha‘a pule‘angá, ka ‘i he taimi tatau ‘oku mahu‘inga ke lava ‘o teuteu‘i ‘a ‘etau f naú. ‘E ‘ikai ke fu‘u mahu‘inga ke langa ‘a e ngaahi fu‘u naunau ko ‘ení ki he tu‘unga ‘oku tali fakavaha‘apule‘anga kapau ‘oku ‘ikai ha naunau mo ha kakai ke teuteu‘i kinautolu. ‘Oku nau tokanga ‘aupito ki he tafa‘aki ko iá, pea ‘e fai mo ‘enau tokoni ki he tafa‘aki ko iá. Pea ‘oku ‘i ai e tui ‘e ai p mo ‘enau tokoni ‘i he ngaahi tafa‘aki kehekehe.

Pea ‘oku nau to e fokotu‘u mai te nau ‘oange ‘a e kakai mei Tonga ni ‘i he fakamole p ‘a nautolu ke *train* ko e kau *trainer*. Ke ako‘i kinautolu ‘i P pua Niu Kini ‘osi ko iá pea fakafoki mai ki Tonga ni.

Ko e me‘a mahu‘inga taha ‘o e folau ko ení ko e mahino mai kiate kitautolu ‘a e fu‘u ‘ofa fakasamaletani ‘a e fonua ko ení. Mou manatu‘i Hou‘eiki ‘oku ‘ikai ko ha, *development partner* ‘a P pua Niu Kini. ‘Oku ‘ikai ke ai ha‘atau fa‘ahinga fetu‘utaki fakatipilom tika, hang ko Nu‘usila mo ‘Aositel liá. Ka ‘oku mahino mai he‘enau hanga ko ia ‘o bypass mai e ongo fonua ‘e 2 ko ení ka nau fononga mai ki he fonua ni, hang tofu p ko e fononga ko , fononga atu ‘a e Samaletaní he hala, he vakai hifo ‘oku ai e tokotaha ‘oku kafa he halá pea ne ala hifo ‘o faito‘o, tulu‘i pea fakahaka ki he‘ene ‘así ‘o ‘oatu ki he fale tali fonongá. Ko e fo‘i fakat t totonu ia ‘o e me‘a ko eni ‘oku hokó.

Nau vakai mai mei P pua Niu Kini te'eki ke mau talanoa mautolu ki he pa'angá 'osi talamai p e nautolu he'emaui folau atú, mahino kia mautolu ia 'oku 'ikai ke ai ha'a mou silini pea ko e 'uhinga ia 'e mau atú ke malava ke tau tu'utu'u e fakamolé ki he si'isi'i taha te tau ala lavá, pea 'oku nau ha'u k toa p mo 'enau palani ko na'e ng ue'aki ko he sipotí 'o ng ue'aki 'i Tonga ni.

Ko ia ai Hou'eiki 'oku ou fakahoha'asi kimoutolu, kuo u loto p ke fakamahino ki he Hou'eiki e Fale ni pea mo e kakai e fonuá 'a e mahu'inga 'a 'etau fetu'utaki mo hotau k inga ko eni mei he Pasifikí. 'Oku ou tui ko 'etau fononga atu ki he kaha'ú 'oku, ko e fonua eni na'e fai e talanoa mo *O'Neill, Peter O'Neill* pea ne peh ko 'ene taumu'á ke tokoni'i 'a e Pasifikí. Ng ue'aki 'enau tu'um lié, mou manatu ko P pua Niu Kini 'oku meimei kakato ai e koloa fakaenatulá mahu'inga tahá. Pea ko e fonua tu'um lie eni. Pea ko e loto e Pal mia ko ení ke vahevahe mai 'a e 'inasi ko ia 'oku 'inasi ai 'a e P pua Niu Kini pea peh ki he fonua Melan siá ke 'inasi ai e fanga ki'i fonua ko 'o hang ko Tonga ni, fanga ki'i fonua, tautautefito fanga ki'i fonua polinisiá. Ko ia Hou'eiki, 'oku fiefia e motu'a ni ke u fakahoko atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' e Hou'eiki e Fale ni, pea peh ki he kakai e fonuá, 'a e 'uhinga 'oku 'i ai, 'i Tonga ni ai 'a e timi ko ení. 'Oku h h molofia 'i he ngaahi 'aho ni ke hoko ha fu'u tokoni lahi peh 'i ha ki'i fonua 'i he Pasifikí pea 'oku mahino heni 'a e taumu'a 'a e tokotaha ko ení.

Poaki Kapineti ke fe'iloaki mo e kau folau mei Papua Niukini

'Oku ou faka'apa'apa lahi ki he tokotaha ko ení, ko e tokotaha eni he anga 'eku vakai ki aí, 'oku, ko e taha eni he kau taki mahu'inga taha 'i he anga ko 'a e tu'u 'a e Pasifikí pea mo e anga 'etau tu'u mo 'etau feng ue'aki mo 'etau k inga ko eni he Pasifikí. Ko ia 'oku peh 'a e fakahoha'a 'Eiki Sea, 'oku 'oatu fakataha p mo 'eku kole. Te mau lava atu ki mala'e vakapuna, ke fe'iloaki mo e Hou'eiki Minisit pea mau fe'iloaki mo e timi ko ení mo e Minisit pea peh ki he'ene kau folau. Ko e 'uhingá p ke fakah kiate kinautolu 'a 'etau hounga'ia 'i he fu'u 'ofa t matakakano, 'ofa fakasamaletani kuo fai 'e he taki e fonua ko ení ma'a e ki'i fonua ko Tonga. Ki'i fonua mon 'ia 'oku hang ko e lau ko 'a 'etau himí, ki'i motu 'oku tu'u he 'osení.

Ko ia 'oku ou 'uhinga ia 'eku fokoutua hake 'o fai atu e ki'i fakahoha'a ko ení ke fakamahino p kiate kimoutolu 'Eiki Sea, kae'uma' e Hou'eiki e Fale ni pea peh ki he kakai e fonuá 'a e ng ue 'oku lava he Kapineti ko ení 'o fakahoko kae lava ke tau lava 'o langa mo teuteu ki he sipoti ko eni ka hoko 'i he 2019 'a ia na'e fai 'etau tu'u t la'a mo fakafanongo p ko e h ko e me'a 'e hokó. P 'e lava 'o ma'u ha silini ke fai'aki 'a e teuteu ko eni ki he sipoti...

<003>

Taimi: 1020-1030

'Eiki Pal mia: ...Ko ia 'oku peh 'a e ki'i fakam l ki he 'omai 'a e faingam lie ko eni 'Eiki Sea ke kole atu ke mau ki'i ... tukuange mu'a ke mau ki'i 'at 'i he 'aho ni ke mau ki'i lava atu ki mala'e kapau 'oku 'i ai ha ni'ihí 'i he Hou'eiki, mahu'inga 'aupito ke tau hanga 'o fakah 'a 'etau faka'apa'apa mo 'etau toka'i 'a e lava mai 'a e k inga ko eni. Nau mai p 'a nautolu 'i he'enau fakamole ke tokoni mai kiate kitautolu 'i Tonga ni. M l 'aupito.

'Eiki Sea: M l 'aupito 'Eiki Pal mia ki he ongoongo fakafiefia ko ia 'oku lava ke tokoni mai hotau kaung 'api 'i he Pasifiki, k 'oku kole atu p mahalo 'e fe'unga p ke ke me'a atu p koe he ko e Pal mia koe, kuo kakato 'a e Pule'angá, pea ka toki me'a atu pea mo e Minisit Sipoti 'o fakafe'ao atu kae tuku p ho'o kau Naite ke nau nofo mai heni ke mau ng ng ue he koe'uhí 'oku lahi p 'a e ng ue 'a e Fale he ko e meimei ko 'etau ng ue ia, k 'oku ou tui 'Eiki Pal mia ke ke me'a atu p koe kuo ... pea mo e Minisit Sipoti 'oku fe'unga. Kae ...

'Eiki Pal mia: 'Eiki Sea fakamolemole 'oku ou ... mau talangofua p ki ho'o tu'utu'uni k na'a ku fakakaukau au 'e ... 'oku tau hounga'ia mo'oni ... mo'oni 'aupito p 'oku mahu'inga 'a e ng ue 'a e Falé ni, 'oku 'ikai ke puli 'iate au 'a e motu'a ni 'a e mahu'inga 'etau faifatongia, k na'a ku faka'amu p au ia ke faka'ali'ali ki he taki 'o e fonua ko eni pea mo kinautolu 'a 'emau hounga'ia 'i he'enau ngaahi fu'u tokoni ko eni 'oku fai.

Ko ia 'oku ou faka'amu p na'e tali 'e he Feitu'u na, kaikehe 'e fai ho'o tu'utu'uni 'Eiki Sea, te mau talangofua ki ai k 'oku ou ongo'i p 'oku 'ikai kakato, 'oku 'ikai ke kakato 'etau hanga 'o talitali 'a e fonua ko eni, m l 'aupito.

'Eiki Sea: Ko ia 'Eiki Pal mia 'oku 'ikai ko ha me'a fo'ou 'a e tokoni ia 'a e fonua ko eni, na'e lele atu p motu'a ko eni 'o fai 'ema p talanoa pea ne 'omai 'a e 5 miliona, pea na'e tuku p ki Fale Pa'anga, pea 'oku tau 'ilo p 'e kitautolu 'oku tau masiva 'oku 'ikai ke 'i ai ha'atau koloa ko e taha eni ia he ngaahi fonua 'oku lahi ai 'a e ngaahi koloa kehekehe 'o natula, pea 'oku 'i ai mo 'enau kasa, ko e toki ma'u 'eni 'a e kasa, kaikehe, ko e ... 'oku ou tui p ke mahino kia kimoutolu Hou'eiki 'a e fatongia hotau Fale. 'Eiki N pele 'Eua.

Lord Nuku: M l 'aupito 'Eiki Sea. Fakatapu atu ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, kau atu foki ki he 'Eiki Pal mia kae'uma'a 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga.

'Eiki Sea, ko e fakahoha'a ko 'a ia 'oku 'ai ke u fai k kuo fai tu'utu'uni foki 'a e Feitu'u na, k ko e ... na'e kole p motu'a ni ke tuku mai ha ki'i faingam lie, k ko e me'a ko eni 'oku 'omai ko 'e he 'Eiki Pal mia he pongipongi ní 'Eiki Sea, ko e fakahoko atu p foki ia 'a e loto 'o e motu'a ni pea 'oku ou 'amanaki p 'e poupou p ki ai 'a e Hou'eiki N pele.

Na'a ku faka'amu au Sea 'e tali ke fai 'a e fakam vae ko eni pea mo e kau M mipa ko eni ko pea mei Papua Niukini, 'aki p 'a e ngaahi 'uhinga 'oku tau fu'u fie ma'u tokoni, pea mo fie ma'u silini, k ko e kole p 'e 'Eiki Sea ke 'oua te ke 'itengia 'a e poupou ko 'oku 'oatu, k ko e anga p 'a e kole atu p ia na'a lava ke poupou'i p 'a e feinga 'oku fai 'e he K pineti, ko e ki'i me'a p ia 'oku fai atu ai 'a e poupou ko ki he founga ko eni na'a ko e me'a 'eni 'e loto lelei ai 'a e kau me'a he 'oku ou lave'i p 'e au 'oku te'eki ai ke fakapapau'i 'a e alea ia ke mahino 'e 'omai ha silini. Ko 'eku lave'i 'e au ia Sea, ko e mai ko eni 'o nau mai 'o vakai mo sio p 'oku fe'unga ko p na'a 'oku tu'um lie p 'a Tonga ni ia, k ko eni 'oku nau mai mahalo 'o vakai pea ko e anga ia 'a e tui, kapau 'e fai ha ki'i ta'ata'alo atu p mo ha ki'i tangi p ia 'oku ou tui au te nau foki atu nautolu ko eni te nau faka'ofa'ia lahi 'aupito 'ia tautolu he 'oku tau lolotonga fie ma'u 'e tautolu ia 'a e pa'anga lahi.

Ko e fo'i konga 'uluaki ia ko Sea ko 'eku tu'u ko ki he me'a ko 'oku fakah mai 'e he Pal mia 'Eiki Sea. Ko e konga ko hono ua ko 'e Sea, te u fakahoha'a atu ai p ki he ki'i me'a ko na'a ku kole atu ki ai p te ke fakakakato ka u toki ...

'Eiki Sea: Sai p ke 'eke ange p ki he Pal mia, ko e h koá 'a e taimi 'o e fakam vae 'oku ...

'Eiki Pal mia: 'Oku fai 'a e 'ilo ho'at , fai ho'at ia ki he 'Oholei 'i he ho'at ni, pea 'oku 'i ai 'a e kau fakaafe ki ai, fa'ahinga 'oku poupuu mei tu'a, pea ko e fakaafe ko ia 'oku *host* ia 'e he Hou'eiki Minisit K pineti, pea ko e 'uhinga ia ko na'a ku kole ai ko e 'uhingá he 'oku 'osi 'i ai 'a e kau fakaafe ki ai, pea toki fai mei ai 'a e foki mei ai ki he mala'e vakapuna 'o faka'at ke nau fai ai 'a e ta'ata'alo kiate kinautolu mo e fe'iloaki.

'Eiki Sea: 'Eiki Pal mia ke 'ekeange p ki he Hou'eiki p na'e tufa mai ha'amou tohi fakaafe p 'ikai? 'Eiki Fakafongua 15 Vava'u.

Samiu Vaipulu: Sea m l Sea, k taki p na'e 'ikai ke 'i ai ha'amau tohi fakaafe, k 'oku mau poupuu p ki he fatongia 'Eiki Sea. 'Oku ou tui p au ko e ki'i taimi ko eni 'e faka'at 'a e Fale 'oku mahu'inga, pea 'oku mahu'inga ke me'a atu 'a e Hou'eiki Pule'anga pea mo ha konga pea mei he Fale ni ke fakahoko 'a e fatongia ko ia 'Eiki Sea, ko e ng ue ko eni k tau ka peh p 'e tautolu ia ke 'osi 'apongipongi 'e lava p ia, koloa p ke tau feloto-lelei'aki pea fakahoko 'etau fakahoko fatongia ki he lelei fakalukufua 'a e fonua 'Eiki Sea.

'Oku ou tui p au ia 'Eiki Sea p ko hai 'oku fakaafe'i k 'o kapau kuo tu'utu'uni p Feitu'u na ia ki ha toko taha mei he tafa'aki ko eni 'a e Kakai, taha mei he Hou'eiki ke muimui atu he Hou'eiki Pule'angá ke fakamahino p 'Eiki Sea 'oku tau poupuu koe'uhi ko e fatongia 'o e fonua ki he kaha'ú 'Eiki Sea. M l 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: 'I he'ene peh Hou'eiki te u tu'utu'uni leva.

Vili Hingano: Sea kau ki'i fakahoha'a atu.

'Eiki Sea: Ha'apai ko e h 'a e me'a 'oku to e ...

Vili Hingano: M l Sea. Fakatapu atu ki he Feitu'u na pea tapu atu ki he Hou'eiki M mipa 'o e Fale. 'Oku ou fie fakahoha'a atu p Sea ko e 'uhingá p ko e founa eni te tau ng ue'aki 'i he kaha'ú. Ko e 'uhingá he 'oku mahu'inga, k 'o kapau 'oku 'uhinga p 'eni ia ko e 'aho ni, pea 'oku tonu ke ... 'oku ou poupuu au ki he me'a ko ena 'oku ke me'a mai 'akí Sea. Ko e anga p 'a e fakakaukau 'a e motu'á ni ko e 'uhingá he 'oku 'ikai ko e fonua p ko eni 'oku 'ofa mai ki hotau ki'i fonua ni, k kapau leva 'oku tau hanga 'o fokotu'u 'a e taumu'a ko eni 'o e 'aho ní ke peh 'oku totonu ke tau fakahounga'i peh leva pea mo e toenga 'i he kaha'ú. Ko e anga p 'eku fakakaukau Sea m l .

'Eiki Sea: M l . Pea ko ia Hou'eiki 'oku ou kole p ke ... mahalo ke tuku ke tau ki'i m l l he 'ahó ni, koe'uhí ka mou me'a atu 'o ki'i ipu t p 'i tu'a pea 'osi pea mou me'a atu ki homou talitali ko ena 'a e me'á koe'uhí kae ... 'oku ou tui p 'oku mahu'inga p ia, 'oku mahu'inga ke mou me'a atu he 'oku ... neongo 'oku hang p ko e me'a 'a e Pal miá neongo foki 'oku 'ikai

foki ko ha *development partners* k ko e taha eni hotau kaung ng ue mei he *PIF* mei he *Forum*, pea ko e taha eni he ngaahi fonua ‘oku tokoni lahi ‘aupito kia kitautolu ‘i he kuo hilí, pea ‘oku ou tui p na’a ko ha me’a p ‘eni nau to e sio mai kuo mou k toa atú mahalo ‘e to e ‘omai ai ‘a e ... h ko ‘a e fika totonú ‘Eiki Pal mia? Te’eki ke fakahoko mai, k ‘oku ou tui p ‘e Hou’eiki, ‘oku ou tui ko e me’a lelei p ‘etau feng ue’aki ka neongo ‘oku ‘ikai ko ha fa’ahinga me’a ia ke u tu’utu’uni ki he ng ue hotau Falé, k ko u tui ko e me’a lelei p ke tau feng ue’aki, ko e lelei fakalukufua. Fakafofonga Ha’apai.

Veivosa Taka: Tapu mo e Feitu’u na ‘Eiki Sea, fakam l ‘i he faingam lie ‘oku ma’ú mo e fakam l atu ‘i he tali lelei ‘a e kole ‘a e ‘Eiki Pal mia, ko e k tokolahi ‘a e veká ‘oku ou tui ko e t ‘a e ‘uha lahi.

Palopalema he t nounou e poloka ki he toutai

Sea ko e ki’i me’a fakatu’upak atu p ‘eni ia ‘oku fai atu ai ‘a e fakahoha’á ko e ‘uhingá p ko e fie ma’u k toa ‘etau tokoní. Ko e si’i k inga Ha’apai ‘oku nau si’i faingata’a’ia ‘i he Uafu Matamoana. Ne toki lele mai ‘a e motu’á ni mei ai ko e feinga’i ha fo’i poloka ke fai’aki ‘enau toutai, hala ia.

‘Eiki Sea: Na’a ke ... Hou’eiki M mipa, na’ake talanoa pea mo e Minisit Toutai?

Veivosa Taka: ‘E Sea ‘oku ‘osi fai ‘a e fakahoha’a k ko e *emergency* eni. Ko e ‘uhingá ‘oku ‘osi fai ‘a e fakahoha’a pea ‘oku ‘osi ‘i ai p ‘a e palani ia ‘a e Minisit Toutai fekau’aki pea mo e Toutai ...

<005>

Taimi: 1030-1040

Veivosa Taka : ... ka ‘oku fu’u fie ma’u ‘aupito ‘a e me’a ko ení, ko e ‘uhingá he kuo ma’u ia he ngaahi vaka toutaí, pea ko e si’i ha’u ko ‘a e k ingá ke ‘ave ‘enau fo’i poloka ke fai’aki e ng ué, kuo hala ia.

‘Eiki Sea : Fakafofonga, na’e ‘i ai foki e me’a na’e fokotu’utu’u ‘i he kuohilí, ke tuku e me’á ki he toutaí, ki he kau toutaí. Kaikehe, ko ena kuo foaki ki he Poate Taulanga, ko e h leva e me’a ‘oku hoko?

Veivosa Taka : Ko e ‘aisí ‘oku ‘ikai ke ne lava ‘e ia ‘o fafanga ‘a Tonga ni mo Ha’apai. Pea ko e kole aí, kapau ‘e lava ‘o ma’u ha ki’i toni e 10, ha ki’i fo’i ‘aisi ke ne hanga ‘o fai e ng ue ko eni. Sea, ‘oku ‘i ai e fu’u vaka lahi ‘a ‘Eti h , ko e toenga ko ‘ene ng ue ko ‘omai ‘o fufulu ko ‘a e iká, pea ko e poloka ko ‘oku toe ko ko he’ene ‘aisí, ‘oku si’i tata ia ‘e he k inga ‘o mo ia ki Ha’apai. ‘A ia ko e ‘uhinga ia ‘oku fai ai e fakatangí, ko e fu’u fie ma’u vivili. Ka tau palani ki ha fa’ahinga ng ue ‘amui ange, tau peh ko e t niu, t lahi, ‘e toki ha’u e *income* ia ‘osi e ta’u e 20. Ka ko e si’i toutai ko ení, ko ‘ene l p e fo’i poloká, *income* p he ‘aho pe ko iá. Pea ko e kole ia, ‘Eiki Sea ‘i he tu’unga faka’ikon mika ‘a e si’i k inga Ha’apai ‘i he tu’unga faingata’a ‘oku nau ‘i ai.

‘Eiki Sea : M l , kae tuku p ke kole ki he Pule’anga, kae ‘uluaki me’a mai e.

Veivosa Taka : M l Sea.

Fokotu’u ‘ave fie ma’u poloka Ha’apai ki he K miti Fakavahefonua

Lord Tu’i’ fitu : M l ‘aupito Sea, ma’u taimi faingam lie. Ko ‘eku tokoni p ‘a’aku ki he Fakafongā, ‘oku mea’i p ia ‘e he Pule’angá. ‘Oku ‘i ai e pa’anga ‘a e ngaahi K miti Fakavahefonuá, ‘oku lolotonga ‘i loto he taimi ni ‘i he Pule’anga, ‘oku tonu leva ke nau feme’a’aki ki ai ‘a e kau Fakafongá, ‘i honau vahefonuá, peh p mo Vava’u, telia na’a ‘oku nau t kua ki ha me’a ‘oku mamafa ange kae tuku e fanga ki’i mokimoki’i me’á ko hono taimi eni. Ko e fu’u pa’anga ko eni kuo ‘i loto he Pule’angá he taimi ni, ‘e lava ai e me’a ko ená, kae tali si’i e ‘ palaú, mo e me’a, ko e me’a ia ‘a e Pule’angá ke tokanga’i e ngaahi me’a peh ‘a e fonuá, mo ‘ene Minisit . M l Sea.

‘Eiki Sea : ‘Eiki N pele.

Lord Tu’ilakepa : Tapu p pea mo e Feitu’u na, ‘Eiki Sea. Tapu ki he ‘Eiki Pal mia kae’uma’ e Hou’eiki Kapineti. Fakatapu atu ki he Hou’eiki N pele, kae’uma’ e kau fakafongā e Kakaí, pea peh foki ki he kau ng ué, ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea, ‘oku ou fakafeta’i p ki he ‘Otuá, koe’uhí ko e kei laum lie lelei ‘a e Feitu’u na. Ka ‘oku ou vakai p , hang ‘oku ki’i fakavavevave nai ‘etau ng ue he pongipongi ni, koe’uhí ko e fokotu’u ‘oku ‘omai ‘e he Pal miá. Ka ‘oku mahalo ko ‘a ho’at ‘oku toki fai ai e ‘ilo ho’at , ‘Eiki Sea. Ka ‘oku totonu p ke ‘omai hamau faingam lie ke mau kau atu he feme’a’akí he pongipongi ni. Kae fakamolemole p ‘oku ‘ikai ko e ‘ai ke tuput maki e Feitu’u na, ka ko e lave p ko e ‘uhingá ko e me’a ‘oku ou fakatokanga’i, koe’uhí ko e me’a ‘oku tokanga ki ai e kau M mipá. Pea ko ‘eku tu’ú ‘aku ko ‘eku poupuu ki he Fakafongā ko eni mei Ha’apai 13. ‘Oku mo’oni he ‘oku me’apango p , ‘Eiki Sea, ko ‘eku lave ki he me’a ko ení, ka ‘oku ‘i ai ‘a e vaka toutai ‘oku mau kaungatonu ki ai. ‘Ikai p ke ma’u ha fo’i poloka ia ke ng ue’aki he toutai fakalotofonua.

Fehu’ia h me’a hoko Kosilio Toutai

Ko ‘emau fehu’i atu p , ‘Eiki Minisit ki he Toutaí. Ko e h ko e me’a ‘oku hoko ki he Kosilio Toutai ko eni na’e vahe’i ki ai, na’a ke me’a ki ai, ‘Eiki Sea. ‘Oku ou lave’i lelei ‘a e k silio ko eni. Pea ‘oku ‘i ai e fale, pea ‘oku ‘i ai mo e ‘ me’ang ue lelei ai, ka ‘oku ‘ikai p ke ng ue ‘a e fale ia ko eni, mo e ni’ihi ko ‘oku nau fakalele ‘a e fale ko ení, ‘Eiki Sea. Pea ‘oku ou lave’i p ‘oku ‘i ai e ngaahi tohi fehanuaki e k silio ko ení, nau faka’amu ke to’o a ‘Eti Palu mei he ‘ lia ko , ‘Eiki Sea. Ka ko e kau ‘a e tokotaha ko ení ‘i he toko taha ‘oku ne hanga ‘o feia ‘a e fie ma’u ‘a e fonua ni, tautautefito ki he ngaahi fie ma’u ‘a e siasí, mo e ngaahi me’a ko e fie ma’u ‘a e f mili fakal kufua.

Ko ‘emau fehu’í, ‘Eiki Sea, ko e h e me’a ‘oku lava ai ‘a e *private sector* ‘o Vava’u ‘o fakalele ‘a e poloká ‘i Vava’u, ‘o lahi ‘aupito. Ko e ki’i motu’a mei Ovaka, pea mo hono ki’i foha, pea

mo honau f mili. 'I ai e fo'i 'aisi e taha, na'a nau ng ue'aki, na'a nau fakatau mei he 'Alatiní. Ko ia kuo u toe vakai atu 'i T sema, 'Eiki Sea, kuo toe 'i a e fo'i 'aisi e taha, kuo 2 e 'aisi. Pea 'oku lava 'aupito 'aupito 'a e ngaahi fatongia ko iá. Ko 'emau fehu'í leva. Ko e h e me'a 'a e k silio 'oku fai 'i tahi, ke fakakakato e fie ma'u ko eni 'oku fie ma'u 'e Ha'apai, mo e kotoa 'o Tongá ni, 'Eiki Sea. Kapau 'oku 'ikai ke toe lava 'e he kosilio 'o fakalele 'a e m keti 'i tahi, pea ko 'eku lave'í, 'Eiki Sea, 'Eiki Minisit Toutai, 'oku hanu e ngaahi vaka sekitoá, koe'uhí he 'oku pukepuke 'e he ni'ihi ko eni 'a e ngaahi me'a ko eni, ng ue ki he me'a 'a e toutaí. Toe ki'i vakai'i atu p , he ko e tu'unga 'oku 'i ai e ngaahi filisa ko 'i ai 'oku kei lelei p , ka 'oku 'ikai ke mau lave'i pe ko e h e tu'unga 'oku 'i aí. Ka 'oku ou poupou atu ki he Fakafofonga mei Ha'apai, ke tau fakatokanga'i mu'a. Ko e me'a 'oku mahu'inga, lolotonga fiema'u he taimi ni, kapau 'oku tau fie ma'u e mo'ui lelei, ko e ng ue fakamo'uilelei eni 'oku fai 'e he ni'ihi ko eni, 'Eiki Sea.

Ka 'oku ou fakam l ki he Pule'angá, he koe'uhí 'oku to'o 'a e Tute 'Ekisia fekau'aki pea mo e t solo ki he ngaahi vaka toutaí, 'Eiki Sea. Kau ia he ngaahi ng ue lelei mo'oni, pea 'oku tau fakafeta'i ai, 'Eiki Sea, he ngaahi ng ue ko iá.

'Eiki Sea, ko e me'a ko eni 'oku me'a ki ai e 'Eiki Pal mia, kau au he poupou kakato 'aupito 'aupito ki ai, 'Eiki Sea. Ke tau me'a atu 'o muimui he 'Eiki Pal mia. Pal mia, ko e taha ia e ngaahi poupou ki he Feitu'una, ka ko e kole atu p ki he Feitu'u na. 'Osi p pea ke me'a mai 'o 'omai ha ki'i faingam lie ke u kau he *lunch* ko ena 'a ho'at . Te'eki ai ke u ma'u foki 'eau ha'aku tohi fakaafe. Ka ko 'eku kole p ki he Feitu'u na ke ke laum lie lelei p 'i he poupou 'oku ou 'oatu ki he Feitu'u na.

Ko e 'aho ko , mahalo 'oku mea'i lelei p ia 'e he Fakafofonga Fika 2 'o Tongatapu, 'aho ko na'e faka'osi ai e Sipoti 'i Papua Niu Kini, pea na'e fai 'a e *celebrate* faka'osi ko kae to'o mai 'a e k 'o e kamata'anga 'o e sipoti 'o 'oange ki Tonga 'eiki, 'Eiki Sea, kuo 'oatu e fakamatala mei Tonga ni, he'ikai ke lele e sipoti 'i Tongá ni, 'Eiki Sea. Pea na'e fakaloloma ki he f nau ke nau atu, ta'ofi mai kinautolu, he'ikai ke toe fai ha *celebrate* ia, he'ikai toe fai hono paasi e k , ka na'e mateuteu 'a e fonuá ni ke nau 'omai 'a e 35 miliona ki Tonga ni ke tokoni, 'Eiki Sea. 'Aho ni, 'oku ou fakam l atu, 'Eiki Pal mia, he toe feinga 'oku fai 'e he Feitu'u na, pe mo ho'o timi na'a mou folau tokolahi atu ke 'o feinga'i ke fai e ng ue ko eni, 'Eiki Sea. Pea 'oku tui e kakai e fonua ni, ta'etoeveiveiua ke fakahoko mu'a. Fakahoko 'a e ng ué he koe'uhí kuo 'osi mea'i 'e he kakai e fonua, 'e 'i ai e tupu faka'ikon mika hotau fonua ni, kapau 'e tokolahi pea toe lelei ange. Lave ai e ngaahi h tele, 'Eiki Sea. Lave ai e ngaahi fale nofo'anga, nofo totongi fakafo'ituituí. Mahalo p mo ha ni'ihi kotoa 'o a'u ki tahi, 'Eiki Sea, te nau lave he ngaahi mon 'ia ko eni, 'Eiki Sea. Pea ko e me'a 'oku mau 'oatu ai 'emau poupou he pongipongi ni ki he Feitu'u na, ke fai ha me'a 'o poupou atu, 'o hang ko e me'a ko eni 'a e 'Eiki N pele mei 'Eua. Fai p ha ta'ata'alo, neongo p na'e 'ikai ke tau kau he talitali, 'i he'enu me'a maí, ka tau kau pe he ta'ata'alo atu. To'o p ha holoholo, kapau te tau 'ai ha ' holoholo hinehina, pe ko e kulokula, ko e ta'ata'a ia e 'Eiki, 'Eiki Sea.

Ka 'oku mau faka'amu p , 'Eiki Pal mia, ki'i fakapapau'i mai ange 'a e tohi fakaafe 'i he ho'at ni, he 'oku ou ki'i ongoongo'i p 'e au ia, he'ikai p te u kau au ia he tohi fakaafe ko eni. Pea 'ikai ke ngata aí, ko mala'e vakapuna, kof e feitu'u te tau 'i ai? Na'a hang eni, 'Eiki Sea, ko e fo'i tuku 'a e Fale Alea he ta'u 'e taha. Ko e ko e fakamo'ui e fu'u helikopeta ke puna i Tonga

ni. 'Osi kotoa, na'e mea'i lelei 'e he 'Eiki Pal mia e 'ahó, 'aho ni, mau 'i ai kotoa. 'Atunga e 'a e fu'u helikopeta' he. 'Osi ange ko iá, a'u mai 'a Langi Kavaliku,ko e Minisit 'o e Sivilé he ngaahi ta'u ko ia, 'o fai mai e feme'a'aki mo e Hou'eiki, ke fakamolemole ke nau me'a mai , he 'ikai ke fai hano hopoki 'a e ngaahi fu'u helikopeta ko eni, 'Eiki Sea. Ko e me'a na'a mau ongo'í, mole e taimi. Ko e h e me'a na'e fai ai e me'a 'a e Hou'eiki' pea tuku e Falé ni, 'Eiki Sea. Ka ke vakavakai'i lelei p e me'a ko eni, 'Eiki Sea, he 'oku mahu'inga.

Tokanga ki he k miti nau tokanga'i e teuteu ki he sipoti 2019

Pea mo e taha, ko e h e me'a 'oku hoko ki he K miti ko eni 'oku nau teuteu ke fakalele 'a e h , Sipoti? Fai e fetuukuaki he fonua ni, pea 'oku mau h holo mo e kakai e fonuá. Te h atu he ngaahi 'ilokava, 'oku lahi hono fehu'ia. Lahi mo hono fehu'ia 'a e leví. Ko e h e me'a 'oku hoko ki he'etau leví, Hou'eiki Minisit . Ko e h 'oku mou fakalongolongo ai he 'eke atu e me'a 'oku tau teuteu ki he sipoti? Ko e me'a eni 'oku teuteu ke tau 'o ta'ata'alo ki ai? He 'oku pau p ke 'i ai ha ki'i kupe, h fanga he fakatapú, 'Eiki Sea. 'Oku te'eki ai ke ng ue e leví. 'Oku te'eki ai ke ng ue mo 'etau tax h , pa'anga e 100 ki he fo'i 'ulu, 'a e folau 'a e toko taha kotoa p , 'Eiki Sea. 'Oku totonu ke vakai'i eni, pea 'e ifo 'eku ta'ata'aló, 'Eiki Sea, he 'e peh l ua hoku ongo nima ki he kau Papua Niu Kini, ke mahino ko e leví eni 'e kamata hono fakalelé, 'Eiki Sea. Ka 'oku ou kole atu p ki he Hou'eiki Pule'anga ki mu'a pea tau toki tutukú. Ki'i me'a mai angé ko e h e tu'unga 'oku tau 'i ai. Pea mo e K miti ...

<006>

Taimi: 1040-1050

Lord Tu'ilakepa: ..'a ia 'oku taki ai 'a e ni'ihii pea 'oku fai 'a e fet kuaki he fonuá ni pea 'oku fakamole 'a e ngaahi pa'anga 'oku peh 'Eiki Sea, 'oku mau fanongo he leti mo e ngaahi fet kuaki ko eni 'Eiki Sea. 'Oku ou fakam l ki he Feitu'u na he ma'u faingam lié, mo tau fakaongo atu ki he Hou'eiki Pule'anga. M l Sea.

'Eiki Sea: M l 'Eiki N pele, pea 'ai p ho'o ta'at 'aló ke nau foki mai 'ikai ko e ta'at 'alo ke 'alu 'aupito. 'Oku ou tui p 'oku 'osi ma'u p ho'omou ngaahi tohi fakaafe. Ko ena kuo 'osi me'a mai 'a e 'Eiki Pal mia. 'Oku ou tui mahalo na'a toki 'i ai p ha me'a 'a e 'Eiki Minisit Toutai ki he ngaahi me'a tuku'anga 'aisi ko 'ena. 'Oku ou 'ilo p mahalo na'e fakafoki 'a e me'á ia ki he Poate Taulangá, na'e to'o ia meiate kinautolu. 'Oku ou tui mahalo p 'oku kei, kae tuku p ke 'i ai ha me'a mai 'a e 'Eiki Minisit Toutai.

Tali Pule'anga ki he fie ma'u 'aisi poloka mei Ha'apai

'Eiki Minisit Toutai: Fakam l atu Sea, fakam l atu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Fale Aleá, peh ki he Hou'eiki N pelé, peh foki ki he Pal miá, Tokoni Pal mia mo e Hou'eiki Minisit . 'Oku fekau'aki ko ia pea mo e 'aisi, ko e tu'u ko ena 'a Tu'imatamoaná, 'oku lolotonga fakahoko pea 'oku lolotonga 'i Tonga ni mahalo 'oku fai 'a e fakataha he 'aho ni 'a e kau mataotao koe'uhi ko hono fakahoko 'a e ng ue ki hono fakalelei'i 'a e m keti ko iá, koe'uhi ke hoko 'a e fale ko iá, ke fai ai hono *process* 'a e me'a tahi p ko e ika ko ia 'e h ki

tu'apule'angá. 'Oku kau ai hono fakalelei'i ko ia 'o e 'aisi. Pea 'oku 'osi fakamavahe'i p 'a e pa'anga ki ai ke fakahoko 'aki 'a e ng ue ko ia. Ka 'oku vave p 'ene lava ko iá, koe'uhi ke fakalele 'a e ng ue ko iá.

Ko e ma'u ko ia ki Ha'apai, na'e toki fakahoko mai kiate au 'e he motu'a ni 'e he kau ng ue 'oku nau fakahoko ng ue he Potung ue ko ia 'a e Tokoni Pal miá, 'oku 'i ai 'a e tokoni mei muli pea 'oku nau lolotonga ng ue ki ai, pea na'a ku fe'iloaki 'i he'eku lele atu ki Vava'u mo Ha'apai, pea mo e kau mataotao nau mai 'o fokotu'u 'a e m sini 'aisi, 'i he 'otu motú kau ai 'a Ha'apai. Pea 'oku faka'uhila mei he *solar*. 'A ia ko e ngaahi m sini 'aisi ko iá 'oku tokoni ia ki hono malu'i ko ia 'o e me'atokoni mei tahí, pea 'e fu'u 'aonga 'aupito ia ki he kau toutai ko ia 'a Ha'apai.

Lele lelei ng ue ki he 'aisi poloka 'i Ha'apai

'Oku lele lelei p 'a Vava'u, pea 'oku lahi 'aupito p 'a e 'aisi 'i Vava'u, pea ko e ongo m tu'a fakalele pisinisi ko ia na'e me'a ki ai 'a e 'Eiki N pelé, 'oku 'osi 'oange kiate kinaua 'a e ngofua ke na hiki mai 'a 'ena 'aisi ko iá, 'o fokotu'u fakataha mo e 'aisi ko ia 'i he m keti 'a e Toutai, 'a na p he uafu, koe'uhi 'e faingofua ange 'a e ng ue fakataha ko mo e kau toutai. Pea 'oku toe lele lelei p mo e ng ue ko ia 'oku fakahoko 'e he motu'a toutai ko eni ko 'Etimoni Palu. Ko ia foki 'a e tokotaha Tonga ko ia 'oku lahi taha 'a hono ngaahi vaka toutai, 'oku ne kei pukepuke 'a e langa fakalakalaka ko ia 'a e toutai ki mu'a. 'Oku 'uhinga 'a hono fakalelei'i ko ia 'a e fale ko koe'uhi ko e toenga 'o e kau toutai ke nau hanga 'o ng ue'aki, koe'uhí he 'oku lahi fe'unga p 'a e ngaahi vaka toutai ko ia 'a 'Etimoni Palu, ke ne hanga 'o ng ue'aki 'a e 'me'ang ue ko ia 'oku ne lolotonga ma'u 'i he uafú, pea 'oku ne 'osi totongi p 'e ia he ko e 'me'ang ue ko iá ia, ko e 'me'angaue p ia 'ene kautaha toutai, 'a ia ko 'oku ne lolotonga ng ue'aki. 'Oku lele lelei p 'a e ng ue ko iá, pea 'oku ou tui 'e tokoni lahi 'a e ng ue ko ia 'oku fakahoko ko eni ki he 'otu motú 'o ng ue'aki 'a e *solar*. Koe'uhí, ko e ngaahi ta'u lahi ko eni 'oku tau 'osi lele mai mei ai 'a e ng ue ko ia ki hono fakalele 'a e ngaahi m sini 'aisi, ng ue'aki ko ia 'a e senoleita 'i he 'otumotú, 'oku 'ikai p ke ng ue. Koe'uhi ko 'ene maumau p , pea iku p 'o maumau pea toe fakahoko mai p 'a e falalá ki he Pule'angá ke fakafetongi 'a e ngaahi m sini ko iá. Ka 'oku 'i ai 'a e faka'amu ko e tu'u 'a e ngaahi me'ang ue ko ení, 'e tokanga'i p 'e he k inga, pea kapau 'e 'i ai hano fetongi, pea te nau faingofua p kia kinautolu ke nau hanga p 'o fakahoko hono fetongi 'a e 'u me'angaue ko ia. Pea 'e lava leva ke tolonga pea tu'uloa 'a e ng ue ko ia ki he tafa'aki ko ia ki he Toutai. Mahalo ko e ki'i fakama'ala'ala p ia fekau'aki ko ia pea mo e 'm sini 'aisi m l .

'Eiki Sea: Fakafofonga Ha'apai, mahalo kuo tali atu ho'o kolé, ka 'oku tau faka'amu p ke vave.

Veivosa Taka: M l . Tapu mo e Feitu'u na kae 'uma' mo e Fale 'eiki. Fakam l p au ki he 'Eiki Minisit koe'uhi ko e palani ng ue taimi l loá kuo 'omai. Ko e k inga eni ia 'e Sea 'oku ou 'uhinga atu ki ai 'oku nau hang ko e tangata kafó, 'oku nau lolotonga tokoto kinautolu ia he ve'ehala. Ko e palani ia ko ení mahalo ko e 'uhinga ia ki he tangata kafo 'apongipongi. Ko e fiema'ú ko e iká 'oku 'ikai ke lava ia 'o fakahoko ha ng ue, ka ko e fie ma'u ha tokoni fakavavevave ke *first aid* 'aki e me'a ko ení, ka tau toki hoko atu ki he palani. Mahalo ko e kolé ia Sea, m l 'a e ma'u faingam lie.

‘Eiki Sea: Fe’unga pēia mo e Tautahí. Me’a mai.

Lord Nuku: Tapu pēia mo e ‘Eiki Sea kae kōtaki fakamolemole pēhe maumau’i ho’o tu’utu’uni. ‘Eiki Sea ko e tu’u pēia e motu’a ni ia ‘o fakahoha’a atú koe’uhi ko e ki’i me’a ko ia na’a ku kole ke u fakahoha’a atu ai. Ka koe’uhí ko e m fana ko ia ko ia ‘o e pongipongi ní, ‘oku poupou atu au ia ki ho’o me’á, ke tau m l l ai leva, kae toki ‘omai he ki’i faingam lie pēia ‘aahu he kapau te u fokotu’u atu ‘e au ‘a e fo’i me’a ko he pongipongi ni, ‘e toe momoko ‘a ‘etau fo’i m fana ko ia kuo tau a’u ki ai. ‘Oku ou kole atu pēia Sea ke toki hē mai pēia ‘a pongipongi. Koe’uhi kuo m fana ‘a e pongipongi ni pea ko eni kuo loto taha ‘a e Falé ke fai ‘a e tu’utu’uhi ko e tu’utu’uni ‘a e Feitu’u na. Ko e kole atú pēia ki ha’aku ki’i faingam lie ‘a pongipongi. Ko e fo’i fakamomoko ia ko ení, ke tuku ia ke toki ‘ai atu ia ha ‘aho kehe Sea. Ko ‘a pongipongi pēia m l l . (Ne poupou)

P loti’i fokotu’u ke malolo Fale Alea

‘Eiki Sea: Sai ke tuku pēia ke tau fakah loto pēia he ‘oku mou loto ki ai, koe’uhi kapau ‘oku mou loto ki ai, te tau toki fakataha mai ‘aahu. Ko ia ‘oku loto ke tau tutuku he ‘aho ni, koe’uhi ki he kole mahu’inga ‘oku fakahoko mei he Pule’angá, pea ‘oku tonu pēia ke tau fai ‘a e feng ue’aki. Kōtaki ‘o hiki ho nima ... mo e tohi fakaafe ‘Eiki Pal mia? tohi fakaafe..

‘Eiki Pal mia: ‘Oku ou fakaafe’i kōtoa atu pēia .

‘Eiki Sea: M l l .

Lord Tu’i’i fitu: Fakamolemole pēia ho’o p loti, ko e hē ‘a e taimi ‘a e ‘Eiki Pal miá ki ‘Oholeí mo e taimi ki mala’e vakapuna?

‘Eiki Sea: 1:00..’Oku me’a mai ko e 1:00 ka mou ‘i ai kimoutolu ia he 12:30. Ko ia.

Kalake T pile: ‘Eiki Sea ‘oku loto ki ai ‘a S misi Kioa Lafu Sika, Penisimani ‘Epenisa Fifita, Vili Manuopangai Faka’osiula Hingano, Veivosa *Light of Life* Taka, S miu Kuita Vaipulu, ‘Eiki Minisit Mo’ui, ‘Eiki Minisit Ngoue, ‘Eiki Minisit T naki Pa’anga Hē mai, ‘Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Fakalotofonua, ‘Eiki Minisit Fonua, ‘Eiki Pal mia, ‘Eiki Tokoni Pal mia, ‘Eiki Minisit Pa’anga & Palani Fakafonua, ‘Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule’anga, ‘Eiki N pele Fusitu’a, ‘Eiki N pele Tu’iha’ateiho, ‘Eiki N pele Tu’iha’angana, ‘Eiki N pele Nuku, ‘Eiki N pele Tu’ilakepa, ‘Eiki N pele Tu’i’i fitu. ‘Eiki Sea ‘oku loto kotoa ki ai ‘a e Hou’eikí.

‘Eiki Sea: M l l . ‘I he’ene pēia Hou’eiki, tau toki fakataha ki he 10:00 ‘a pongipongi, ka tau Kelesi.

Kelesi

(Na’e faka’osi pēia ‘e he Sea ‘a e Fale Alea)

<008>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea

'Aho Tusite, 02 'o Fepueli 2016

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu – 'Eiki Sea Komiti Kakato

2. Ui 'o e Fale Alea

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

Me a a e Eiki Sea o fakamanatu ki he Hou eiki Minisitaá fekau aki mo e tali ki he ngaahi tohi fehu i na e tuku atu ka te eki ke omai ha tali. Fakah e he Eiki Sea e fakahoko a e ngaahi fehu i i he aho Tu apulelulu pea ke mateuteu ki ai a e Hou eiki Minisitaá.

Me a a e Eiki Pal miá fekau aki mo e feng ue aki mo Papua Niukini ki he tokoni mei he fonua ko iá ki he teuteu ki he Sipoti a e Pasifikí i he 2019 e fakahoko mai ki Tongá ni. Oku lolotonga i heni ha timi mei Papua Niukini o taki mai enau Minisit Sipotí ke vakai ki he “*Stadium*” pea kuo fakah mai te nau tokoni ke fakalelei i a e Teufaiva *Stadium*. Oku nau toe tokanga foki ke fokotu u ha naunau sipoti “*high performance*” ke teuteu i aki a e kau sipotí pea te nau tokoni i he tafa aki ko iá. Te nau toe ave foki ha kakai mei Tongá ni ke “*train*” mo e kau “*trainers*”.

Kole a e Eiki Pal mia ki he Eiki Sea ke faka at a e Hou eiki Minisit ke nau me a atu o fakataha mo e timi mei Papua Niukini. Me a a e Eiki Sea ke me a atu p a e Eiki Pal mia mo e Minisit Sipoti kae hoko atu p a e ng ue a e Fale Aleá. Poupou a e Fakafofonga Nopele Eua mo e Fakafofonga Kakai Fika 15 Vava u ki he kole a e Eiki Pal miá. Tali e he Eiki Sea ke faka at a e Hou eiki he ahó ni ke fakakakato a e fatongia ko ení.

Kole a e Fakafofonga Ha apai 13 ha tokoni mei he Pule angá ke kumi ha aisi poloka koe uhí ko e fie ma u vivili a e kau toutai a e kakai o Ha apai. Me a a e Fakafofonga Nopele Fika 1 Vava u oku i ai p a e pa anga a e ngaahi K miti Fakalalakaka a e ngaahi vahe motú. Poupou a e Fakafofonga Nopele Fika 1 Vava u ki he kole mei he Fakafofonga Ha apai 13. Fehu i pe ko e h a e me a oku hoko ki he Kosilio na e vahe i ki ai a e ng ue ko ení. Me a a e Minisit Toutai o fakama ala ala a e kaveinga ko ení.

Fehu i e he Fakafofonga Nopele Fika 2 o Vava u ki he Pule anga a e tu unga oku i ai a e K miti Sipoti.

TOLOI A E FALE ALEA KI HE AHO PULELULU, 3 FEPUELI 2016.

KELESI

10.45AM